

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА.

Ч. 7.

ПРОФ. І. ОГІЄНКО.

**Як Москва знищила волю друку
Київо - Печерської Лаври.**

ВИДАВНИЦТВО

„УКРАЇНЬСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА
ВИПУСКАЄ ТАКІ КНИЖКИ:

1. Прохання до Патріярха Царгородського благословити Автокефальну Українську Церкву. 1921 р. 14 ст. Ціна 10 м. п.

2. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська мова як мова богослужбова.

3. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська вимова церковно-слов'янського богослужбового тексту. Правила і зразки вимови. 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м. п.

4. Закони Української Народньої Республіки про Українську Автокефальну Церкву.

5. Проф. І. ОГІЄНКО. Український православний молитовник. 1921 р. 64 ст. 30 м. п.

6. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва взяла під свою владу вільну Церкву Українську. 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м.

7. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва знищила волю друку Київ-Печерської Лаври. 1921 р. 16 ст. 25 м. п.

8. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська Автокефальна Церква, її завдання і організація.

9. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковне життя в Європі за останні роки.

10. Літургія св. Іоанна Золотоустого, переклав з грецької на українську мову Проф. І. ОГІЄНКО.

ЯК МОСКВА ЗНИЩИЛА ВОЛЮ ДРУКУ КИЇВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ.

Київо-Печерська Лавра рано дістала собі од Константинопольського Патріярха дозвіл завести свою друкарню і вільно друкувати всі потрібні книжки.

Наша Лавра Печерська з давніх-давенъ стала на Україні великою національною святинею. Слава про її святощі та про багатства лунала далеко за межами України і вона завше вабила до себе і наших друзів і ворогів; от чому Лавру так часто спустошали та грабували всі ті вороги наші, що набігали на Київ.

І тільки з XVI ст., коли з'організувалося у нас козацтво і коли воно кріпко стало на оборону старобатьківської віри, тільки з того часу настала золота доба для Лаври, доба її спокою і мирного розвитку. Лавра стає найбагатшим монастирем,—у неї було сила землі, їй же належали навіть великі міста, як от Васильків та Радомишель.

І Лавра веде широку культурно-освітню працю, особливо з кінця XVI ст., коли вона стала на чолі боротьби українського народу за свою віру. Лавра кличе до себе вчених людей і вони ведуть культурну працю; так прикликали в Лавру, скажемо, Зах. Копистенського, П. Беринду, Т. Земку, Лавр. Зизанія, Олександра Митуру і інш. Лавра заснувала цілий інститут казнодіїв (проповідників), що по-

несли слово Боже в нарід і стали в оборону православної віри. Заснувала Лавра і школу, з якої потім і вийшла славна Академія Київська.

Друкарство дуже рано почалося на Україні,— ще з середини XVI віку. Але неспокій і непевне життя довго перешкоджали Лаврі добре взятися до друкарської справи і в Києві. І як тільки Лавра почувала під ногами твердий ґрунт, вона зараз же стає до друкарства.

Перший, хто розпочав друкарство в Печерській Лаврі, це був славний архимандрит її, Єлисей Плетенецький (1599—1624). Десь коло р. 1615 він купив в Стрятині у спадкоємців Федора Балабана († 1606 р.) гарну друкарню і перевіз її до Лаври.

І Плетенецький гаряче взявся до друкарської роботи; в м. Радомишлі він збудував велику папірню, що постачала папір на друкарню. Лаврська друкарня стала тоді самою енергійною,— книжок вона випускала більше од інших друкарень. За 8 років свого першого життя (з 1617—1624 р., до смерти Є. Плетенецького) Лавра надрукувала 11 великих книжок, книжок поважних і дуже потрібних; це були: Часословець, Анфологійон 1619 р. (1048 листів), Книга о вѣрѣ единой 1619 р., Божественная Литургія 1620 р., Номоканон 1620 і 1624 року, Бесѣды І. Золотоустого 1623—1624 року, Псалтырь 1624 р. і інші.

Первенцем лаврського друку був Часословець

(22+192 л., in 4°), що вийшов р. 1617; на жаль, всі примірники цієї книжки зберіглися до нашого часу без першого листа, тому не можна певніше сказати, в який саме день вийшла ця книжка. Передмову цієї книжки помічено: „писано мѣсяца Декемврія 20 дня лѣта отъ Р. Х. 1616“; це ясно свідчить, що набірати книжку почали ще в р. 1616, певне з початку його.

Року 1618 Єл. Плетенецькому було написано панегірика, де перелічено всю працю цього славного українського культурного діяча.

Тепер ¹⁾ оце як раз минає триста років (1617—1917) з того часу, як розпочалося саме найбільше на Україні кийвське друкарство. В історії нашого українського культурного життя ця праця Лаври займає найпочесніше місце, і цієї праці Лаврської ніколи не забуде наш вдячний народ. Лавра видрукувала силу книжок і книжки ці вкрили не тільки саму Україну, але й широко розходились далеко по-за межами її: Лавра завше щедро давала хліб духовний всім слов'янським народам. І ось навіть ще й тепер на всім слов'янським світі ніде не знайдете такого архиву чи бібліотеки, де б не було якоїсь Лаврського друку книжки.

Але погляньмо, якої гіркої долі зазнало лаврське друкарство за ці три віки свого життя.

¹⁾ Цю статтю було написано в 1917 році; надруковано було її в моїй „Українській Культурі“, Київ, 1918 р. ст. 148—163.

Перша доба лаврського друку — це доба її вільного життя; Лавра вільно друкувала всі книжки, які тільки вважала за корисні, і ніхто тоді не ставав їй на дорозі цієї культурної праці. Таким життям жила Лавра цілих 70 років, цеб-то до того часу, коли українську церкву було оддано московському патріярхові (р. 1685, остаточно р. 1686).

Українське духовенство довго одмовлялось іти під московську владу¹⁾, бо добре розуміло, що Москва хутко припинить всю культурну працю України. І коли насильством, зрадою та підкупом над українською церквою запанувала Москва, з того часу всім просвітним справам українського духовенства прийшов край.

Друга доба лаврського друку — це доба боротьби її за старожитні права Лаври, за її волю друку (з 1685 р. до кінця XVIII віку).

Зараз же, як тільки українська церква опинилася під московським патріярхом, зараз же архимандрит лаврський Варлаам Ясинський просив патріярха Іоакима дати Лаврі грамоту про волю їхнього друку²⁾. Проте такої грамоти Лаврі з Москви не дали, і з цього й пішла потім сила всяких непорозумінь.

¹⁾ Див. про це мою книжку: „Як Москва взяла під свою владу вільну церкву Українську“, 1921 р., в виданні „Української Автокефальної Церкви“ № 6.

²⁾ Див. Євгеній, Описаніє Кієво-Печерской Лавры, додаток № 15 ст. 58.

Пішли непорозуміння, не дивлючись на те, що в царськiм наказi про права вкраїнської церкви р. 1685 було писано: „печатаніе книгъ невозбранно имѣти повелѣваемъ“¹⁾....

В самiй Москві в той час друкування книжок було під старанним доглядом і свiцького уряду і патріярха; жадному митрополітовi там не дозволялось хоча б чого-небудь друкувати²⁾. Такі ж самі порядки Москва задумала завести і по Вкраїні.

Наша мова вкраїнська, наші книжки завше муляли очі на Москві. І Москва рано починає вести з нами боротьбу, аби примусити нас кинути рідну мову свою і пристати до московської.

Почалося це зараз же по приєднанні нашої церкви до московської, ще за патріярха Іоакима, що так люто ненавидив українців,—він перший почав забороняти вкраїнцям книжки рідною мовою. Ще р. 1677 він наказував видерти з української книжки листки, бо вони „несходны съ книгами московскими“³⁾. Так почалося цензура українських книжок ще в XVII віці..

І хутко дійшло до того, що Київській Лаврі крiпко наказали завше питатися дозволу патріяршого на друкування книжок. Це цілком ламало старожитні права Лаври, і тому вона не звернула

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Р. ч. I т. У ст. 99.

²⁾ Филаретъ, Исторія Русской Церкви, пер. IV ст. 12.

³⁾ Мансветовъ, Какъ у насъ правились церковныя книги, М. 1883, ст. 20, 14 і 17.

жадної уваги на цю заборону і вільно друкувала собі книжки, — так вона надрукувала перший том „Четьх-Миней“ св. Димитрія Ростовського р. 1689-го¹⁾.

Патріярх Іоаким зза цеї непокори зняв велику бучу. Він одчитував за це архимандрита Лаврського (р. 1689): треба було—писав патріярх про „Четьї-Миней“ св. Д. Ростовського—„списавъ, прислати к намъ ваше преписаніе, і намъ было то ваше преписаніе, въ царствующемъ градѣ Москвѣ соборнѣ свидѣтельствовавъ, ісправити, аще что гдѣ достойная ісправленія обрящется, і тогда, по разсмотрѣнію і сужденію соборному, дати намъ і благословеніе, еже і типографскимъ тисненіемъ іздати... І ми ожидахомъ отъ васъ премногое время преписанія онаго вашего на прочитаніе и сужденіе. Ваше же преподобіе, пренебрегше архипастырское наше повелѣніе, книги сами типомъ издасте... І сіе ваша велія неправда“²⁾...

І патріярх надалі кріпко наказав: „а въ предъ бы вамъ каковы книги, малы или великія, новосочиненныя случится печатати, первѣе к намъ, святѣйшему патріярху, объявити и написавъ присылати, і мы, разсмотря, і благословеніе подадимъ на подобающая; а необъявля, и к намъ первѣе не приславъ, отнюдь бы вамъ не дерзати таковыхъ книгъ

1) Проф. И. Шляпкинъ, св. Д. Ростовскій, ст. 190.

2) Архивъ Ю.-З. Р. ч. I т. V ст. 281.

новослагаемых печатати, да не казни церковнѣй, запрещеніемъ, яко преслушницы, подъядете“ ¹⁾).

Здивований таким наказом, лаврський архимандрит Ясинський одписував патріярхові (10 серпня 1689 р.) про його заборону: „Сіє зѣло зѣло есть намъ трудно и не вмѣстително, того ради о крайнее разсужденіе и благословеніе челомъ бьемъ“ ²⁾).

Як раз тоді була велика потреба в псавтирях, бо „ея же и единыя в типографіи не имама“. Лавра приступала до друку їх, і цей наказ патріярхів збив її з пантелику. Ясинський писав про це патріярхові: „Усумнѣваемся, како здѣ, въ Малой Россіи, печатати, по коему зводу? Ибо аще по Московску, то не обыкоша сіи людіе (українці) тако читати и не имуть куповати, развѣ аще бы особый на то былъ монаршій указъ и патріяршій всенародный“ ³⁾...

Іоаким бачив, що його не слухають на Україні, і просив навіть патріярха Константинопольського, щоби він наказав українцям, „да имуть покореніе и послушаніе святѣйшему нашему престолу Московскому, и да не имуть волю и власть, въ жесточайшихъ заперщенихъ,—ни по единому образу,

1) Там же ст. 284.

2) Там же ст. 287.

3) Там же ст. 287.

ниже книги какія печатати, ниже ино что творити безъ нашего соборнаго разсмотрѣнія“¹⁾...

Проте патріярх Константинопольський на це не згодився і друкувати книжок Лаврі не заборонив. І Лавра не слухалась наказів з Москви і друкувала книжки як і раніше. Так, р. 1692 вона видрукувала, не повідомивши патріярха, Літургію, і в передмові не згадала ані царів, ані патріярха, а тільки свого архимандрита Мелетія Вояхевича.

Розсердився на це новий вже патріярх Адріян і вичитував за це Вояхевича (18 листопаду 1692 р.): „а тако бы неподобало творити... Точію за твоимъ велѣніемъ книги издаются, еже весьма непристойно и дерзновенно. Еще же предъ сего к вамъ в монастырь—чтобы без вѣдома каковыхъ церковныхъ книгъ не печатати—писано... Како же у васъ такое презорство содѣяся въ сиевомъ, в благословеніе и прощеніе ваше намъ возвѣстите“²⁾.

Через місяць, 17 грудня 1692 р. архимандрит лаврський просив вибачити йому це його „злочинство“. Він так виправджувався: „Грамоты вашего архипастырства при моемъ недостойнствѣ въ святую обитель нашу таковой не бывало, чтобы никакихъ книгъ церковныхъ безъ вашего архипастырскаго милостиваго благословенія не печатать... А какъ прежде мене бывшимъ архимандритомъ еще

1) Там же ст. 199.

2) Там же ст. 359—360.

быль каковый вашъ архіпастьрскій указъ или ни, того не вѣмъ, и не обрѣтохомъ между многими писмы такового архіпастьрскаго указу“¹⁾...

Одъ всего Лаврського собору архимандрит просивъ патріярха: „Сіе же всѣмъ бысть извѣстно, яко по сіе время безъ препятія невозбранно было всякіе книги по нашему малороссійскому обыкновенію печатать, нынѣ же в велицѣмъ недоумѣніи суще, ужасе бо насъ вашъ архіпастьрскій милостивый отеческій указъ, яко ни малой какой книжицы безъ вашего архіпастьрскаго милостиваго указу не печатать“... І соборъ просить: „аще намъ, богомолцемъ вашимъ, на всякую и малѣйшую книжицу по благословенію посылати к вамъ, то в святой обители всякому строенію монастырскому превеліе препятіе будетъ. И не точію строенію, но и безхлѣбни будемъ... Прожитокъ весь братіи и служебникомъ пища і одежда и всякое строеніе монастырское, то все отъ печатанья книгъ“²⁾...

І накінці Вуяхевич од всеї Лаври пише: „Единими усты і единымъ сердцемъ вси единокупно, припадаю до ногъ вашихъ архіпастьрскихъ, со слезами молимъ: помилуй насъ... повели по прежнему в святой обители нашей книги печатать невозбранно, по нашему обыкновенію“³⁾.

1) Там же ст. 362.

2) Там же ст. 362—363.

3) Там же ст. 363.

І патріарх змилосердився над Лаврою і прислав їм листа (лютий 1693 р.): „Не возбраняемъ же вамъ—писав він—в типографіи вашей Кіевопечерскойъ обычныхъ книгъ в чинѣ церковномъ печатати, еже бы было въ ползу, аще и по тоя страны нарѣчію. А которые имате печатати болшія книги... на таковыя книги и благословеніе отъ насъ примати и присылати къ намъ должно, да во извѣстіи имѣемъ, ради общаго согласія безъ всякаго усумнѣнія и прекословія“ ¹⁾).

В кінці свого листа патріарх різко поділяє книжки на московські і українські і забороняє везти українські книжки на Москву; цим він хотів примусити Лавру не друкувати українських книжок, бо вона багато постачала їх і на Москву. „И аще которыя книги издаватися у васъ имуть,—писав патріарх—и всякія церковныя здѣшнимъ нарѣчіемъ (цеб-то по-московському) и чиномъ нѣнѣшнихъ переводовъ, и тѣ безъ всякаго извѣта взимати будутъ отъ васъ цѣною вездѣ, и возити къ Москвѣ будетъ невозбранно; аще вашимъ тамо нарѣчіемъ (цеб-то по - вкраїнському) и прежнихъ переводовъ реченіями издавати имате, таковыя въ тамошнія страны отпускайте, а къ Москвѣ ихъ не присылайте, повеленія же великихъ государей царей нашихъ и нашего благословенія въ нихъ не полагайте“ ²⁾).

1) Там же ст. 372.

2) Там же ст. 372.

Так скінчилась ця перша доба боротьби Лаври за свої старожитні права. Москва не здолала Лаври, і та знову почала друкувати собі книжки вільно, як і раніше. Адріяна на Москві змінив українець—Стефан Яворський, і він вже не звертав жадної уваги на Лаврську друкарню.

Такою була ця справа аж до 1720 року. І з цього року починається друга доба цієї боротьби,—Лавра потроху губить свої права і гору бере Москва.

Петро I, „прихильник“ українців, пішов вже значно далі в цензурі книжок. Роздратований частими памфлетами на себе, він для всієї Росії р. 1701 видав такого чудацького наказу: „Монахи въ кельяхъ никакихъ писемъ писати власти не имѣютъ, чернилъ и бумаги въ кельяхъ имѣти да не будутъ, но въ трапезѣ опредѣленное мѣсто для писанія будетъ,—и то съ позволенія начальнаго“ ¹⁾...

І тому нема нічого дивного, що добрався Петро і до українців. І вже 1720 р. 5 жовтня Височайше було наказано: „Въ Кіево - Печерской и Черниговской типографіяхъ вновь книгъ никакихъ, кромѣ церковныхъ прежнихъ изданій, не печатать, да и оныя церковныя старыя книги для совершеннаго согласія съ великороссійськими такими жъ церковными книгами справливать прежде печати, дабы ни-

¹⁾ Полное собраніе законовъ, IV, Ч. 1835. Див. Скабчевскій, Очерки исторіи русской цензуры, Сиб. 1892 р. ст. 4.

какой розни и особливога нарѣчія во оныхъ не было; другихъ же никакихъ книгъ ни прежнихъ ни новыхъ изданій, не обявя объ оныхъ въ Духовной Коллегіи и не взявъ отъ оной позволенія, не печатать, дабы не могло въ такихъ книгахъ никакой церкви восточной противности и съ великороссійскою печатію несогласія произойти“ ¹⁾).

А далі й посунули довгою низкою оці цензурні скорпіони з Москви. Київській Лаврі було кріпко наказано, щоби рукописи до друку „для свідѣтельствванія присылать въ Московскую типографскую кантору прямо отъ той Лавры...“ При цьому додано: „И за тотъ трудъ Московской типографіи служителямъ опредѣлить отъ Кієво-Печерської Лавры изъ доходовъ тамошней типографіи пристойное награжденіе...“ ²⁾

І рясно посипались такі скорпіони на українські друкарні. Лавра надрукувала без дозволу Москви „Тріодь“ і р. 1724-го її покарано за це штрафом в 1000 карбованців, покарано за те, що випустила книжку „не во всемъ съ великороссійскимъ сходною...“

За таку ж справу покарано на 1000 карб. і Чернігівську друкарню, а потім її зовсім забрали до Москви, бо чернігівці вперто стояли на

¹⁾ Проф. Н. Петровъ, Акты, т. V ст. 164.

²⁾ Н. Петровъ, Акты, т. V ст. 166. Указ св. Синоду р. 1786 і раніших.

своєму і не посилали до Москви книжок на цензуру... 1)

Це були перші штрафи, накладені на українське друковане слово...

Київський митрополит Іоасаф Кроковський р. 1726-го склав акафіста св. Варварі; Лавра клопоталась, аби їй дозволили цього акафіста надрукувати. Дозвіл дали, але з умовою, щоб акафіста переклали „на великоросійское нарѣчіе“...

А р. 1769 Лавра клопоталась, аби їй дозволили надрукувати українських букварів,—бо московських люде не розуміють і не хотять купувати. Проте Синод не тільки не дозволив, але й наказав одібрати назад букварі, що були вже на руках... 2)

Було наказано навіть одібрати по церквах старі українські книжки і міняти їх на московські... 3)

І так не забували Лаври та й всеї України цензорі московські і за весь XVIII вік. Пильне око московське завше ляжливо й старанно стежило та доглядало за писаннями непокірних „черкасишков“.

Так, 21 вересня 1755 р. Синод наказав Лаврі перероблювати по московському „Четьи-Минеи“ св. Д. Ростовського та Патерик Печерський 4).

1) С. Єфремов, Історія укр. письменства, ст. 129, вид. 2-е.

2) Объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго слова, К. 1914 р., ст. 8. Див. ще М. Грушевскій, Очеркъ, вид. 2-е, ст. 393.

3) М. Грушевскій, Очеркъ, ст. 393.

4) Н. Петровъ, Акты, т. II ст. 163.

А р. 1766 листопаду 9 дня Київ-Печерській Лаврі „обстоятельно предписано“: „чтобы впредь въ типографіи тоя Лавры печатать и на продажу употреблять одни тѣ книги, которыя въ московской типографіи съ аппробаціи Св. Синода печатаются... “ 1)

7 травня 1775 р. св. Синод знову наказує Київському митрополітові Гавріїлу Кремінецькому: „чтобъ несходственныхъ съ выходящими изъ Московской типографіи книгами въ народъ выпускаемо не было... и ни вчемъ ни малѣйшей разности не было... Что же касается до издаваемыхъ вновь книгъ, то оныя исправя, не печатая, прежде присылать къ разсмотрѣнію и апробаціи въ св. Синодѣ непременно“ 2).

А ось іще оден з таких же наказів р. 1786-го: найсв. Синод кріпко наказує митрополітові Київському Самуїлу Миславському, аби в книжках, що їх друкує Лавра, в порівнанні з московськими „никакой розни и прибавки и в слогѣ рѣчей перемѣны отнюдь не было,— въ томъ имѣть наикрѣпчайшее смотрѣніе... “ 3)

От така історія київської друкарської справи, такі були заборони друкованого українського

1) Там-же, т. V ст. 165, з наказу св. Синода 29 жовтня 1786 р. митрополітові Самуїлу Миславському.

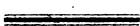
2) Петровъ, Акты, т. IV ст. 196—197.

3) Там-же т. V ст. 166.

слова,—накази сипались мало що не кожного року,—перелічити їх не сила, тому я привів тільки виразніші з їх. І тому не диво, що за XVIII вік ми маємо не багато українських друкованих творів, але ж за те маємо силу творів рукописних, що випадково побачили світ тільки в XIX віці...

І в боротьбі за волю друку, що так довго і так вперто вела Лавра, гору таки взяла Москва. І старожитні права Лаври було зламано, та вона тепер вже й не протестувала і почала друкувати книжки тільки однакові з книжками московськими...

Настала третя, нова доба лаврського друкарства, що вже цілком йшла під „патріотичним“ прапором „обрусенія“...

11. Проф. І. ОГІЄНКО. Світовий рух за утворення живої народньої національної церкви. 1921 р. 52 ст. 40 м. п.
12. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковні братства і їх історія.
13. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські церковні братства, їх організація і завдання.
14. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковний рух на Україні.
15. Проф. В. БІДНОВ. Церковна справа на Україні. 1921 р. 48 ст. 40 м. п.
16. Прив.-доц. І. ПЕЛЕНСЬКИЙ. Український церковний стиль.
17. Проф. І. ОГІЄНКО. Сербська церква і її змагання до оновлення (тимчасово див. № 11 ст. 7—18).
18. Проф. І. ОГІЄНКО. Нова чесько-словацька церква і її наука (тимчасово див. № 11 ст. 22—41).
19. Текст поминання влади Української Народньої Республіки. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 м. п.
20. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські шкільні молитви. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 марок.
21. В. ГИНЕНКО - САВІЙСЬКИЙ. Сучасне правне становище Української церкви.
22. Проф. І. ОГІЄНКО. Як цариця Катерина обмосковлювала Церкву Українську. 1921 р. 16 ст. 25 м. п.
23. Проф. І. ОГІЄНКО. Давні переклади Письма святого на українську мову.
25. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві перехрещували українців.
26. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві палили церковні українські книжки.
27. Зразки українського церковного діловодства.
28. Проф. І. ОГІЄНКО. Братське посланіє церковним діячам Чехії і Сербії про Українську Автокефальну Церкву.

29. Грамоти Царгородського Вселенського Патріярха до Українського Народу.
30. Проф. В. БІДНОВ. Коротка історія Української церкви.
31. Молитва за Отчизну про перемогу над ворогом, що запосів Рідну Землю. 1921 р. Ціна 5 марок. Видання 2-е.
32. Церковні часи, з грецької на українську мову переклав Проф. І. ОГІЄНКО.
33. Церковні співи на св. Літургії, на українську мову переклав Проф. І. ОГІЄНКО.
34. Ранішня і всеношна служба, з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.
35. Чин вечірні, повечір'я і північної служби; з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.
36. Меморандум Чехословацької Церкви до Сербського Архієрейського Собору, з чеського переклав Проф. І. ОГІЄНКО.
37. Прив.-доц. о. П. ТАБІНСЬКИЙ. Автокефалія української церкви.
38. Прив.-доц. о. П. ТАБІНСЬКИЙ. Українська мова в службі Божій і в Богословії.
39. Синодик славних лицарів, що в боротьбі за волю України життя своє поклали на вівтар отчизни. 1921 р. 4 ст. 5 м. п.
40. Статут Чехословацької Церкви. З чеської мови переклав Проф. І. ОГІЄНКО. 1921 р. 8 ст. 15 м. п.
- Праця в благодійнім видавництві „Українська Автокефальна Церква“ безплатна. Всі кошти від продажу книжок цілком поступають на збільшення фонду Видавництва.

ЦІНА 25 МАРОК.